

מי צריך עקרו

ספרות ההדרכה של הצבאות השונים מתייחסת אל ההנחה, כי לעקרונות המלחמה תוקף אוניברסלי, כאל הנחה מוכחת. לדוגמה, בתקנון השדה של הצבא הבריטי נאמר על עקרונות המלחמה:

חקר ההיסטוריה של המלחמות מראה, כי ניהולן מושפע על-ידי כמה מושגים רחבים, המזוהים כעקרונות המלחמה. מהפכות בטכנולוגיה, התפתחויות בחימוש ושיפורים בניידות הכתיבו שינויים ביישום העקרונות הללו מבלי לגרוע מתקפותם הכללית. השונות בסדרי הגודל, בגיאוגרפיה, בהיסטוריה וכו' מגוונות את דרכי ניהול המלחמה במדינות שונות. עקרונות המלחמה הבריטיים משקפים את הנסיבות הייחודיות של הממלכה המאוחדת.

במקבילה האמריקנית - FM 100-5 - נכתב, כי "עקרונות המלחמה של הצבא האמריקני" עמדו במבחני הניתוח, הניסוי וההתנסות, ונמצאו תקפים.

לכאורה, קיימות עדויות היסטוריות רבות, שעליהן ניתן לבסס את הטענה, כי עקרונות המלחמה נמצאו תקפים - בהבדלים קטנים ביותר - בכל המלחמות, בתקופות שונות, בתנאי זירה שונים ועל-ידי עמים בעלי תרבויות שונות. את הדוגמה הראשונה של עקרונות המלחמה, שנכתבו 500 שנה לפני הספירה מייחסים לסון טסו. בין שלושה-עשר העקרונות ב"חוכמת המלחמה" שלו ובין מאה-ושלוש-עשרה "אמרות המלחמה" של נפוליאון ובין עקרונות המלחמה של הצבאות בימינו ניתן למצוא קו אחד של רציפות.

רבים מהתיאורטיקנים העכשוויים של המלחמה נוטים להמעיט בערך האפיסטמולוגי** של עקרונות המלחמה. הם מטילים ספק בתקפות המסקנות מהחקרים

ההנחה, כי לעקרונות המלחמה תוקף אוניברסלי ועל-זמני, מושרשת מאוד בתרבות הצבאית המודרנית. בבתי-הספר לפיקוד מבססים את לימוד לקחי המלחמות על שיפוטם לאור עקרונות המלחמה. ההיסטוריה הצבאית מתוארת כסדרה רצופה - אף כי מגוונת - של עדויות משכנעות, המדגישות את הקשר העמוק בין יישום עקרונות המלחמה לבין הניצחונות הגדולים בקרב; ואילו הפרתם מוצגת כגורם היסוד במפלות הקלאסיות.

** אפיסטמולוגיה: אחד משלושת ענפי הפילוסופיה, שעניינו תורת ההכרה. זו התיאוריה הפילוסופית של הידיעה, המבקשת להגדיר מה היא ידיעה, להבחין בין סוגיה העקרוניים השונים, לזהות את מקורותיה, ולקבוע את גבולותיה - המערכת.

* המכון לחקר החשיבה האסטרטגית ויישומה והתכנית למדיניות ציבורית בפקולטה למדעי החברה של אוניברסיטת תל-אביב.

נות מלחמה?

ד"ר צבי לניר*

אותה, אין בסיס היסטורי מוצק. ההכרה של אותן דמויות היסטוריות בצורך לחשוב לפי עקרונות, היא כשלעצמה מוטלת בספק. בהקשר הזה יש לשים לב, כי רק בדורנו רואים ביצירתו של סון טסו ספר על עקרונות המלחמה בעוד שהשם המקורי של הספר – המעיד על תפיסת עצמו – הוא "חוכמת המלחמה".

ספק אם יש לעקרונות המלחמה ערך אפיסטמולוגי לקידום איכות החשיבה האסטרטגית בצבא. בסיכום המחקר המקיף של אלגר (1982) על ההיסטוריה של התפתחות עקרונות המלחמה, הוא העלה סימני שאלה לגבי ערכם. ברודי (1965) לעג בשעתו למבקריו דואה, שתקפו את רעיונותיו החדשניים על הפעלת הכוח האווירי ועל חשיבות ההפצצות כגורמים, שיכריעו את המלחמה העתידית, כיוון שהם נוגדים את "עקרונות המלחמה". יהושפט הרכבי סיים את הפרק הניתוחי בספרו "מלחמה ואסטרטגיה" (1990) על עקרונות המלחמה בשאלה ותשובה קצרות וחדות, "האם רשימות של עקרונות באמת מעמיקות את הבנתנו את המלחמה? דומה, שלא" [עמוד 504].

עם זאת, נראה, כי עקרונות המלחמה ממלאים תפקיד אפיסטמולוגי מרכזי בחשיבה הצבאית, שאם לא כן, ניתן להניח, כי לא היינו מוצאים תפוצה כה נרחבת של רשימות כאלו בצבאות העולם. למעשה, אין צבא מודרני, שאין לו רשימה של עקרונות מלחמה – גם אם החשיבות היחסית, שצבאות שונים מייחסים לעקרונות המלחמה, אינה זהה.

השוואה של עקרונות המלחמה במדינות שונות – ארצות הברית, בריטניה, צרפת, סין וישראל – שתמציתה מוצגת בטבלה 1, מצביעה על טווח מסוים של שונות. מטבלה זו ניתן ללמוד, כי הבדלים בנתונים הגיאר אסטרטגיים, בתרבות הלאומית ובלקחים ההיסטוריים מתבטאים בשונות מסוימת בהדגשים של צבאותיהם. אך אלה הם יותר בבחינת וריאציות על אותו נושא, מאשר הבדלים מהותיים. כך, לדוגמה, הסינים רואים בגיוס לאומי עיקרון בסיסי; הרוסים הכניסו לרשימת

קארל פון קלאוזוויץ

ההיסטוריים, ה"מוכחים" את תוקפם של עקרונות המלחמה בקרבות המופת, בטענה, כי המחקרים נערכו מנקודת המוצא של בחינת ההתרחשויות לפי עקרונות המלחמה, ולכן, אין כל תימה שאכן "מצאר" אותם בהן. יתר על כן, כלליותם, ניסוחם ואופיים כשכל ישר (common-sense) של עקרונות המלחמה מסבירים את הקלות, שבה ניתן "למוצאם" בכל קרבות המופת; ובכלל, בניסוחם הם יכולים לשמש כעקרונות – אולם, לאו דווקא של המלחמה, אלא גם של הרבה פעילויות אנושיות אחרות, שבהן קיימת תחרות בין בני-אדם. הם היו יכולים להיות גם עקרונות להתנהגות בעולם העסקים, או עקרונות להצלחה בבניית קריירה.

המזלזלים בתוקף של עקרונות המלחמה ובערכם טוענים גם, כי להנחה, שמצביאים, שפעלו כביכול לפי עקרונות המלחמה, הכירום במתכונת, שאנו מכירים

ישראל	סין	ברית המועצות	צרפת	בריטניה	ארצות הברית
המטרה ביחס למשימה	המטרה	התקדמות	חופש הפעולה	בחירה ודבקות במטרה	המטרה
מיצוי הכוח	ריכוז הכוח	שילוב הכוחות	ריכוז המאמצים	מוראל	התקפה
יזומה והתקפה	התקפה	התקפה	הפתעה	התקפה	ריכוז הכוח
תחבולה	הפתעה	תמרון ויזומה		הפתעה	חיסכון בכוח
ריכוז המאמצים	גמישות	ריכוז		ריכוז הכוח	תמרון
עומק ועתודה	חופש הפעולה	חיסכון בכוח		חיסכון במאמץ	אחדות הפיקוד
המשכיות ורציפות	אבטחה	הפתעה והונאה		אבטחה	אבטחה
אבטחה	מוראל	עתודות יעילות		גמישות	פשטות
מוראל	ניידות	מוראל		שיתוף פעולה	
מנהלה	גיוס לאומי	השמדה		מנהלה	

מצביע על שינויים קטנים בלבד ביחס לרשימה המקורית מלפני שבעים שנה.

התפוצה של עקרונות המלחמה ועמידותם במבחני הזמן מצביעות על צורך עמוק בעקרונות כאלה בהקשר לחשיבה צבאית. אך מה הוא אותו צורך?

עקרונות המלחמה עונים על הצורך האנושי בחיפוש ודאות בחוקים פשוטים בתוך אי-הוודאות במלחמה. הסבר מפורש יותר קושר את תופעת עקרונות המלחמה עם ההתפתחויות המדעיות במאה ה-17 ובמאה ה-18 ועם השפעתן על תיאורטיקנים של המלחמה [גת, 1989]. השפעת התיאורטיקנים האלה על החשיבה הצבאית נמשכת בתקופתנו, למרות שהנחות המוצא שלהם אינן מקובלות עוד.

מוריס דה סקאס קרא במבוא לספרו להסיר את מעטה החשכה, האופף את המלחמה, על מנת להופכה למדע ככל המדעים האחרים: "לכל מדע חוקים ועקרונות, למעט מדע המלחמה, שבו הכל עטוף בעלטה". האתגר היה למצוא חוקים במלחמה ואת סוד הסדר ההירארכי ביניהם, ובעיקר למצוא את "חוק כוח המשיכה" של מדע המלחמה – את העיקרון העליון, שכל יתר עקרונות המלחמה מסתדרים בסדר הירארכי לפיו. פון בילוב חשב, כי מצא אותו ביחסים הגיאומטריים בין הבסיס למטרה. ז'ומיני (1838) הציע להעמיד את מדע המלחמה על עקרון "הקווים הפנימיים". לעומתו, מולטקה טען, כי גילה את המתכון לניצחון בפעולה ב"קווים החיצוניים". שליפן הציע את ההתקפה על אגף האויב ועל עורפו כיסוד לניצחון במלחמה.

לכמיהה זו במאה שלנו יש לייחס גם את הניסיון של לידל הארט להוכיח, כי לכל אורכה של ההיסטוריה הצבאית "הגישה העקיפה" היתה מפתח לניצחון במלחמה. ה"מדעיות" עומדת גם מאחורי כמה מניסיונות הנפל לתפוס את מהות המלחמה כנענית לחוקים מדעיים. לנצ'סטר (1916) "הוכיח", כי העיקרון העליון הוא "ריכוז הכוח", שכן לפי משוואתו גורם האיכות של הכוח הצבאי

עקרונות המלחמה שלהם עתודה לאומית; ואילו האמריקנים רואים באחדות הפיקוד עקרון מלחמה; הצרפתיים, עדיין בהשפעת תבוסתם במלחמתם עם פרוסיה במאה הקודמת, מדגישים את חופש הפעולה.

קיימת התפתחות מסוימת ברשימת עקרונות המלחמה. בעקבות לקחי מלחמות בוחנים צבאות מחדש את עקרונות המלחמה שלהם, ולעיתים עורכים בהם שינויים – בעיקר, נותנים משקל-יתר לעיקרון, שלא יושם כהלכה במלחמה שעברה. כך ברשימת עקרונות המלחמה של צה"ל, שנכתבה מיד לאחר מלחמת העצמאות [אג"ס/מה"ד – דצמבר 1949], ניתן למצוא שני עקרונות מלחמה, שאינם מקובלים כיום – "סיבולת" ו"שליטה באוויר". דרך אגב, "שליטה באוויר" מצויה גם ברשימת העקרונות, שקבע מונטגומרי בשנת 1945 בהשפעת התרשמותו מהתפקיד המרכזי, ובמידה רבה התקדימי, שהיה לכוח האווירי במלחמת העולם השנייה. ככל הנראה, העתיקו כותב הרשימה הישראלית משם. העיקרון הזה אינו מקובל עוד כעקרון מלחמה. גם העיקרון "סיבולת" היה בבחינת רישום חולף ברשימות עקרונות המלחמה.

בעקבות לקחי מלחמת יום הכיפורים ובעיקר, לאחר מלחמת לבנון, שינה צה"ל כמה דגשים בעקרונות המלחמה שלו. "מיצוי הכוח", עיקרון ייחודי לצה"ל, הוכנס לרשימה המחייבת של עקרונות המלחמה הישראלים (1990), כנראה, נוכח התחושה, כי בשנות ה-80 איבד צה"ל תכונה, שאפיינה אותו בתחילתו – מיצוי מרבי של הכוח ושל האמצעים שעמדו לרשותו.

הניסיון מלמד, כי לאחר זמן עורכים שוב שינויים בשינויים האלה, וחוזרים, פחות או יותר, לרשימה המקורית. לאורך זמן נשאר הרשימה יציבה. כך, לדוגמה, פרסם הצבא האמריקני בראשונה את עקרונות המלחמה שלו בשנת 1921. רשימה זו היתה בעיקרה העתקה מתוך רשימת עקרונות המלחמה, שהכין הגנרל הבריטי פולר עבור חיל המשלוח הבריטי במלחמת העולם הראשונה. בשנים שחלפו מאז נבחנה הרשימה כמה פעמים. אלגר

משפיע על תוצאות הקרב ביחס 1:1 (כלומר, תוספת יחידת איכות תוסיף יחידת השמדת אויב), ואילו גורם הכמות משפיע על תוצאות הקרב ביחס ריבועי, כיוון שיחידת כוח צבאי, שהושמדה, אינה יורה וגם אינה מושכת אש. בצורה שונה, (מתוחכמת ועקיפה יותר, אמונה בסיסית זו באפשרות למדע את המלחמה עומדת גם מאחורי ניסיונו המקיף של רוברט מקנמרה, שר ההגנה של הנשיא קנדי, לנצח במלחמת ויטנאם לפי העיקרון הסטטיסטי של מיצוי מרבי של "תוחלת התועלת" בריכוז הכוח.

הסבר שלישי לתפוצה של עקרונות המלחמה וליישומם קשור בעובדה, כי חדירתם המאסיווית למושגי הצבאות ולחשיבתם התרחשה במלחמת העולם הראשונה. היא קשורה בגיוס ההמוני של קציני מילואים ובצורכי ההדרכה, שנדרשה ליצור שפה משותפת, פשוטה וברורה ככל האפשר – לפי העקרונות להפעלה מבצעית של הכוחות. עובדה זו מסבירה את הפשטות ואת הפשטנות בניסוח עקרונות המלחמה ובהפעלתם. הניסיון לתמצת עקרון מלחמה מורכב במושג, או במלה אחת – דוגמת "התקפיות", "פשטות", או "אבטחה" – גם אם בכך הועלמה במידה רבה הניגודיות, אצורה בתוך העקרונות עצמם וביחסים ביניהם.

את השתרשות עקרונות המלחמה ואת תפוצתם גם לאחר תום מלחמת העולם יש לייחס, בין השאר, לכך שהם התגלו כעונים על צרכי הצבאות המודרניים לכללי שיפוט פשוטים – כללי עשה ואל-תעשה במלחמה – שחיילים וקצינים מאמצים אותם כמעין חוקי הקיום במלחמה. ככאלה, יש להם חשיבות קיומית גם במציאות של שדה הקרב הטקטי המודרני. חיזוק ההיבטים הטכניים של הצבא ושל המלחמה עודד מגמה זו.

החשיבה לפי עקרונות כאלה כה מושרשת בסביבה הצבאית, עד כי כל רעיון – אף כאלה, העולים בימי שלום, ואין להם נגיעה לשיפוט הטקטיים או הטכניים כלל, נבחן לפי היכולת לנסח ובתמציתיות ובבהירות במלה, או במשפט קצר. הכורח לנסח רעיונות מורכבים במשפטים קצרים הוא מטלה, שאירגישות לנחיצותה, הכשילה לא מעט ניסיונות להחדיר למערכת הצבאית רעיונות מורכבים.

עם זאת, מאז מלחמת העולם הראשונה היו ניסיונות למצוא יישומים אפיסטמולוגיים אחרים לעקרונות המלחמה. פולר – שמייחסים לו את הצעת עקרונות המלחמה במלחמת העולם הראשונה – לא היה שלם עם התפוצה של עקרונות המלחמה בצורתם הפשטנית, והתריס נגד רשימה אחת וסופית של עקרונות המלחמה. הוא הציע כמה רשימות כאלו, ובספרו Foundations of the Science of War (1926) ניסה להרחיב את משמעותם של עקרונות המלחמה, ולבסס עליהם חשיבה על המלחמה. אך בניגוד לתפוצה ולקליטה המרשימות של רשימתו השלדית הקצרה, לא זכה הניסיון להרחיב את משמעותם לתהודה רחבה, והיתה לו מעט השפעה על התפתחות התיאוריה של המלחמה. זאת, בעיקר,

משום שלא הצליח להשתחרר מהמסורת של חתירה למדע את החשיבה על המלחמה. בספר זיכרונותיו (1936) הביע פולר חרטה על תמיכתו הנלהבת בפרסום עקרונות המלחמה שכן – "מטרתם [של עקרונות המלחמה] הובנה בצורה שגויה לחלוטין. הספרות הצבאית, שצמחה מהם, הצליחה עד מאוד לערפל את יעדיהם, את שימושיהם ואת ערכם". החרטה של פולר צמחה על רקע הוויכוח, שפרץ לאחר מלחמת העולם הראשונה, על השימוש בעקרונות המלחמה ועל תקפותם. התקופה בין מלחמות העולם מתאפיינת בירידה בחשיבות, שיוחסה לעקרונות האלה בעיצוב החשיבה הצבאית. אולם, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה שוב היתה עדנה לעקרונות המלחמה במתכונתם הסיסמית. מחדש מגמה זו היה מונטגומרי. בעקבות מלחמת ויטנאם עמד הגנרל האמריקני רוג'רס על החזרת רשימת העקרונות כמקור לפירוש הדוקטרינה הצבאית האמריקנית. אך גישתו, כמו בצה"ל של סוף

מרדריך הגדול

שנות ה-80, נבעה, בעיקר, מהרצון לענות על בעיה שונה מזו של פולר במלחמת העולם הראשונה ושל מונטגומרי במלחמת העולם השנייה. הניעה אותו ההכרה, כי הסיבה לכישלונות הצבאיים במלחמת ויטנאם קשורה בממדים של רידוד החשיבה הצבאית.

ההתפתחויות הטכנולוגיות המהירות וההחדרה המאסיווית של מערכות מושגים טכניות ושל חשיבה ברמה של ספרות הדרכה ושל מערכי שיעור גרמו בעשורים האחרונים לטכניזציה ולטקטיזציה של החשיבה הצבאית. כאשר תורת-לחימה מפורטת תופסת את מקום התורה, כמערכת פתוחה של תפיסות רחבות. הצבאות מוצפים בחוברות הדרכה, היורדות לפרטי-פרטים של הנחיות למהלך כל פעולה. בכך הן "משחררות" את אנשי הצבא מהצורך להעמיק בעקרונות החשיבתיים ובהנחות היסוד של תורת המלחמה. בהעדר העמקה כזו הדרג הפוקד הוא המקור היחיד לסמכות תורתית, ובכך מתערער האיזון במתח הניגודי והמשלים, שיש לקיים בין הרמה הפוקדת,

כמקור הסמכות, לבין פירוש המציאות בהעמדתה לבחינת ההיגיון של התורה הצבאית. גם העיסוק המחודש בעקרונות המלחמה בצה"ל מתרחש על רקע התהליכים האלה.

ברודי (1965) טען, כי במגמתם לסכמטיזציה גרמו עקרונות המלחמה להידרדרות של החשיבה האסטרטגית. מבלי לשלול את טיעונו, ניתן לומר, כי, פרדוקסלית, הלגיטימציה המחודשת של עקרונות המלחמה בעשורים האחרונים משקפת גישה, הרואה בהם בסיס, שעליו ניתן להשעין שיעור ברמת החשיבה הצבאית האסטרטגית. הגישה, השואפת להשתית על עקרונות המלחמה תהליכים אפיסטמולוגיים, שיקדמו את איכות החשיבה הצבאית האסטרטגית, חסרה עדיין מתודולוגיה ברורה. מחד גיסא, היא קוראת לשחרור מהתייחסות אל עקרונות

המלחמה כאל חוקים; ומאידך גיסא, אינה מציגה מתודולוגיה, המאפשרת יישום אפיסטמולוגי אחר, מעבר להבחנה בצורך לבחון את הישיות היחסית של עקרונות המלחמה בהתאם להקשר. כך, לדוגמה, בתקנון השדה של הצבא הבריטי (1985) נאמר על עקרונות המלחמה:

"הם [עקרונות המלחמה] אינם כללים, כמו חוקי מדעי הטבע, במובן שהפעלתם על מציאות מסוימת תפיק תוצאות צפויות; כמו כן, אין הם בבחינת חוקים כללים במובן של חוקי משחק, שהפרתם גוררת עונש קבוע מראש, אלא הם הנחיות לפעולה, או עקרונות יסודיים, המהווים בסיס להערכת-מצב ולתכנון, אך הרלוונטיות שלהם, ישימותם, וחשיבותם היחסית משתנות בהתאם לנסיבות".

תפיסה כזו של עקרונות המלחמה מטילה על הקצין מטלה תפיסתית (קוגניטיבית) – להבחין ברלוונטיות של העקרונות, בישימותם ובחשיבותם היחסית לפי הנסיבות המעשיות. אך, עדיין, מתייחסים לעקרונות כאילו היו קבועים – כרשימה סופית, שנקבעה מקדמת דנא, ומאז, רשימתם סגורה: אין להוסיף עליה עקרונות נוספים. המטלה הקוגניטיבית אינה כוללת דרישה לבחינה מתמדת של תוקפה של רשימת העקרונות עצמה.

האתגר של גיבוש מתודולוגיה אפיסטמולוגית, המייחסת חשיבות לעקרונות המלחמה, כבסיס לפיתוח החשיבה הצבאית האסטרטגית, נותר ללא מענה. עם זאת, על כיווני הדרך במתודולוגיה כזו ניתן ללמוד מעבודתו של קלאוזביץ.

מוריס דה'סאקס

קלאוזביץ –

המלחמה כתופעה חברתית

התיאורטיקנים "המדעיים" של המלחמה, במאה ה-17 ובמאה ה-18 ניסו לפתח את עקרונות האסטרטגיה עד כדי עקרונות גיאומטריים, וזקקו למושג "אמנות המלחמה", דווקא על מנת שיוכלו להחזיק בתפיסתם את המלחמה כמדע. "אמנות המלחמה", היא היבט בלתי-נמנע של תפיסת המלחמה כמדע. לא ניתן לייחס למלחמה חוקים, אם אין מאמינים, כי קיימת "גאונות המצביא", המסבירה את הבלתי-מוסבר בפירוש החוקיות במלחמה. גישה אפיסטמולוגית שונה לתופעת המלחמה (ולכן, גם ל"עקרונות המלחמה"), ניתן למצוא אצל קלאוזביץ. אמנם, גם אצלו ניכרות הערצה לגאוניות המצביא והכרה במרכיבים המטאפיסיים של המלחמה, אך עבודתו מתאפיינת בניסיונה לפרוץ אל מעבר למוסכמות האפיסטמולוגיות של התיאורטיקנים הצבאיים בתקופתו, ובעיקר אלו של ז'ומיני. הוא דוחה את הגישה, שמחפשת את האריתמטיקה של החוקיות במלחמה, ומוציאה את מאפייניה, שאינם כלואים באותה אריתמטיקה, אל תחום אמנות המלחמה. בספרו, "על המלחמה", הוא התמודד עם הבנת המהות הקיומית של המלחמה כתופעה חברתית,

ובהיותה כזו, כמחייבת אפיסטמולוגיה אחרת. קלאוזביץ קבע: "המלחמה אינה שייכת לתחומי האמנויות והמדעים, אלא היא חלק מהקיום החברתי של האדם" [מהדורת 1976, עמוד 149].

תמצית ספרו – חתירה לגיבוש דרכי החשיבה על תופעת המלחמה כתופעה חברתית. גם אם קלאוזביץ אינו מפרש שיטתית מה המאפיינים של האפיסטימולוגיה של החשיבה על המלחמה כתופעה חברתית, הוא מדגים בכתיבתו את מאפייניה. קלאוזביץ מדגים את הוויית המלחמה כתופעה חברתית, המתקיימת בניגודיות פנימית ומשלימה, שאינה ניתנת לביטול. לכן, מהות החשיבה על המלחמה היא חשיבה, שיחידתה הבסיסית אינה ניתנת לפירוק מבלי לאבד את משמעותה כמכילה תמיד מתח ניגודי ומשלים בין שני מושגים בהקשר מסוים, ופועלת באזורי ההתלבטות בין קטבים מנוגדים ומשלימים הדדית. כאלו הן תפיסתו את התבונה הצבאית ואת ההגות הצבאית וכתיבתו עליהן. לכל אורך "על המלחמה" מודגמת ההתמודדות עם החשיבה במרחבי ההתלבטות בין מושגים, שמתקיים ביניהם מתח ניגודי משלים.

רימון ארון הדגיש, כי היסוד הדיאלקטי בחשיבתה של קלאוזביץ ניכר כבר ב"עקרונות המלחמה ליורש העצר" (1812), שהם הנחיות לחשיבה על המלחמה במושגים ניגודיים ומשלימים. ובמהות אפיסטמולוגית זו אני מוצא את עיקר ההבדל בין תפיסתו את "עקרונות המלחמה" לבין זו השכיחה לרוב בתקופתו. לפי קלאוזביץ, העקרונות דיאלקטיים: ברזמנית, הם בבחינת הוראות לפעולה וגם הנחיות לחשיבה. הם משקפים את הזיקה המפרה בין ההתנסות המעשית במלחמה לבין החשיבה התיאורטית עליה (המאפיינת את הביוגרפיה של קלאוזביץ לעומת הביוגרפיה של רוב הוגי הדעות על המלחמה בתקופתו). הוא הדגים כיצד עקרונות המלחמה יכולים לשמש אותנו כמושגים להנחיית הפעולה וכשפה של מושגים בסיסיים, שעליהם "רוכבת" חשיבתנו על מהות המלחמה. ניתן לחדש מלים כאשר המציאות משתנה, או בעקבות הבנה חדשה, הנוצרת באמצעות המושגים הקיימים. כך, גם רשימת עקרונות המלחמה – בהיותה בבחינת הבסיס המושגי הראשוני של שפת החשיבה הצבאית – פתוחה עקרונית להרחבה ולהכללת מרכיבים והבנות חדשים. בניגוד למסורת של ההוגים הצבאיים בתקופתו, שפירשו את המציאות לפי העקרונות האלה כאילו היו חוקים, קלאוזביץ העתיק את החשיבה אל המתח, המתקיים בין העקרונות עצמם בשעת מבחנם בהקשר נתון. בגישה זו גם הם עצמם נתונים לפירוש מחדש נוכח השינויים במהות של מציאות המלחמה. הציווי החשיבתי של קלאוזביץ לגבי השימוש בעקרונות המלחמה, כמו במושגים, המתפתחים מהם, הוא לבחון את תוקפם לנוכח ההתנסות במציאות המלחמה, ולא רק לפרש את מציאות המלחמה לפי העקרונות האלה.

קלאוזביץ הדגים כיצד ניתן להוסיף מושגים מפרשים חדשים לעקרונות החשיבה על המלחמה כשהוא העלה קטבים ניגודיים נוספים לחשיבה על המורכבות של

מציאות המלחמה בתקופה נפוליאונית. קלאוזביץ לא המציא מושגים מפרשים חדשים. הוא הגיע אליהם רק לאחר שלמד לעומקה את המעטפת של המושגים הקיימים, והציב שאלות לגבי תקפותם. הוא עצמו הסביר, כי על מנת להבחין במושגים, חייבים להתוות את גבולותיהם בדיוקנות. לשם כך הוא התחנך בגבולות התוקף הפירושי של משמעויות המושגים [גת, ע' 228]. רק לאחר לימוד מקיף של המושג, הכולל הבהרה של מהותו, הגדרותיו ניתן לחרוג אל מעבר לגבולות האופק המפרש שלו.³

בעקרונות המלחמה, שהוא כתב לנסיך, כבר ניכרים גם נציניהם של המרכיבים הניגודיים – משלימים האחרים של חשיבתו, המגיעים לגיבוש רב יותר ב"על המלחמה". בעיקר, חשובה בהקשר הזה הבחנתו המשלימה בין החשיבה במושגים תיאורטיים של הטיפוסים האידיאליים ובין החשיבה באמצעות המושגים כמקיימים יחס של מסמן-מסומן עם ישויות ועם אירועים ממשיים. לתיאוריה יש אצל קלאוזביץ זכות קיום כשלעצמה, כניגודיות משלימה למציאות, המאפשרת את פירושה ואת הבנתה, ולא רק כפועל-יוצא של התכנסות לחוק כללי, שניתן להסיקו מהסתכלות בממשי.

ג'ון פ"צ פולר

מלחמה מוגבלת

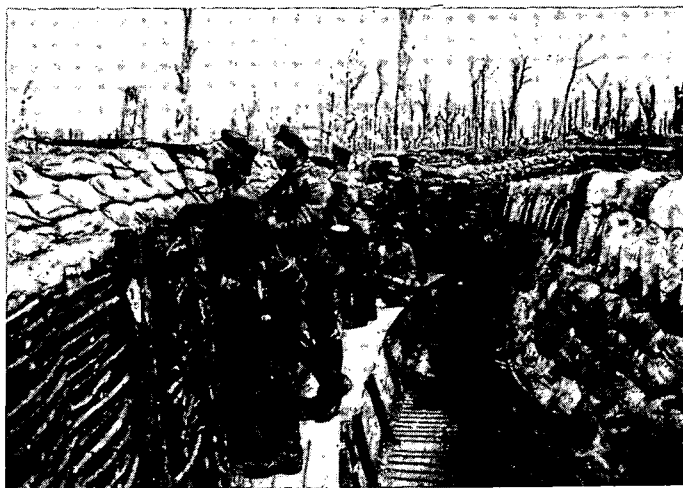
הבחנתו במושגים התיאורטיים של המלחמה, שאינם זהים לדבר, שהם מייצגים, היא אולי התרומה האפיסטימולוגית מרחיקת-הלכת ביותר של קלאוזביץ לחשיבה האסטרטגית באמצעות עקרונות המלחמה. היא עוררה לא מעט אי-הבנות, למרות היותה בסיסית לחשיבתו. כשם שבמציאות אין $1+1=2$, אך המושג הזה נמצא פורה מאוד בחשיבה המתמטית על המציאות;

וכשם שאין בטבע קו ישר, אך המושג מאוד פורה בחשיבה הגיאומטרית, כך חשיבותו של המושג "מלחמה מוחלטת" והשפעתו מפרת החשיבה על עקרונות המלחמה רבה – גם אם זה מושג תיאורטי, שאינו אמור להצביע ביחסי מסמן-מסומן על מלחמה ממשית. כיוון, שאין במציאות "מלחמה מוחלטת".

"מלחמה מוגבלת" לא נועדה לבטא רק סוג מסוים של מלחמה, להבחינו מ"מלחמה מוחלטת", אלא לציין את הקוטב הניגודי הבלתי-נמנע של טבע המלחמה כתופעה חברתית. המשמעות הקיומית של המלחמה כתופעה חברתית קשורה במגבלות האדם בהתמודדותו עם תנאי אי-הוודאות במלחמה, עם תנאי מזג-האוויר ועם השטח. אך לא פחות מכך, בהתמודדותו עם העייפות, עם הרעב ועם הפחד. כל אלה מגבילים את הפעילות במלחמה, ומונעים את התמשכותה לעולמים. הם מסבירים מדוע קיימות תקופות של פעילות נמוכה במלחמה, כחלק מטבעה. "מלחמה מוגבלת" היא תופעה חברתית גם כיוון שנסיונות חברתיות (סוציולוגיות, כלכליות, פוליטיות ומוסריות) של האומות הנלחמות מגבילות בפועל את המלחמה.

הבחנתו של קלאוזביץ בצורך להנגיד את ההמשגה (קונצפטואליזציה) התיאורטית של החשיבה על המלחמה כקוטב משלים להמשגתה המתארת היא הבחנה בהצדקת החשיבות המעשית של החשיבה התיאורטית, שבה הוא רואה פן משלים לחשיבה, המכוונת להנחות פעולה. ואילו הידיעה המעשית של המלחמה, שאינה מעומתת עם ההמשגה התיאורטית ומושרית ממנה, עקרה בעיניו כשם שעקרה בעיניו החשיבה התיאורטית על המלחמה, שאינה נשענת על התנסות מוחשית בהוויית המלחמה. ניתן לומר, כי בהדגימו את הנחיצות בפיתוח מושגים תיאורטיים כאלה, כיישיות עצמאיות בחשיבה הצבאית, סלל קלאוזביץ את הדרך להמשגה, שבלעדיה לא ניתן היה לפרש את המציאות האסטרטגית של המלחמה הקרה בעידן הגרעיני (כגון, הרתעה ומאזן האימה). בכך

חיילים גרמניים בחפירות בראשית מלחמת העולם הראשונה

הקדים את הוגי-הידענות בתקופתו – דוגמת ז'ומיני – ואת ההוגים האסטרטגיים בעולם הגרעיני לאחר מלחמת העולם השנייה, שפיתחו את המושגים הללו, אך לא הציעו דרכים לשלבם בעקרונות המלחמה, כמערכת המושגית המפרשת של המלחמה. קלאוזביץ עשה שימוש במרחב ההתלבטות, הנוצר על-ידי הנגדה משלימה בין החשיבה באמצעות המושג "מלחמה מוחלטת", כטיפוס אידיאלי, שבו מתגלמת המלחמה בצורתה הטהורה (או מה שארון כינה מודל מופשט), ובין מלחמה ממש כמושג, שמקיים קשר של מסמן – מסומן בינו לבין התגלמות המלחמה, להשגת הבנה עשירה יותר וגם מדויקת יותר של מהות המלחמה.

גם את מושג המלחמה עצמו הוא תפס כמושג, המכיל ניגודיות פנימית, בין היותו מושג תיאורטי מפרש (construct) לבין היותו מושג מתאר. ההבנה התיאורטית של המלחמה מלאה ללא ההשלמה הניגודית של הייחודיות בכל מלחמה. האם טבעה של מלחמה אחת דומה לזה של מלחמה אחרת? שאל קלאוזביץ. הוא העמיד את ההיסטוריוזציה של הבנת המלחמה כקוטב הניגודי המשלים לתיאוריה של המלחמה. הלך האנליטי, התיאורטי, משלים ונוגד את מה שמלמדת אותנו ההיסטוריה הצבאית. היסטוריוזים (במובן הייחוד של אירוע מלחמה) לעומת אנליזים (במובן העקרונות הכלליים, שהיו נושא חקירתם של התיאורטיקנים של המלחמה בתקופתו, ובעיקר של פון-בילוב ושל ז'ומיני) [על כך ראו בהרחבה אצל גת, 1989].

קלאוזביץ המחיש את הפוריות, שיכולה להיות לחשיבה אסטרטגית, המתמקדת בנבול בין חשיבה התנסותית לחשיבה מופשטת, בין הפרטים לשלם, בין הבנה נאותה של מדע המלחמה ובין ידיעה של כל מה שמהווה תקדים, או ייחוד, הנרכשים בהתנסות במלחמה. הוא הדגים חשיבה כזו לכל אורך הספר, ולעתים תוך שהוא מעורר מבוכה אצל המחפשים אצלו קביעות החלטיות מסוג "או, או". ואכן, העניין הזה הוא הקשה ביותר במשנת קלאוזביץ עבור הלוקים בהבנה האפיסטמולוגית של מהותו, ולא מעט אי-הבנות וטענות בלתי-מוצדקות על "הסתירות" הרבות בספרו מקורן בכך. כך, לדוגמה, קלאוזביץ קבע, כי כטיפוס אידיאלי, הגנה היא צורת קרב חזקה יותר מהתקפה. אולם, הוא הגיע למסקנה זו ברמת הדיון על המודל התיאורטי של המלחמה, ואינו קובע מראש, כי בכל מקרה הגנה היא צורת קרב חזקה יותר מהתקפה. ליחסים האלה הוא הגיע מעיון תיאורטי, אך הוא מניח מתח ניגודי בין טבע הדברים התיאורטי ובין הלמידה וההסתכלות המעשית בדברים.

עבודת קלאוזביץ היא יצירה גאונית ויוצאת-דופן, שיש להעריצה, אך יש לקבל כחלק מהותי בלתי-נמנע את המסתורין שבה. מחד גיסא, קיימת הסכמה כללית, כי הוא גדול הוגי-הידענות מתקופתו ואילך בנושא המלחמה. הוא נערץ על תיאורטיקנים ועל אנשי צבא. אולם, מאידך גיסא, תהו רבים על סוד קסמו של "על המלחמה" ועל הרלוונטיות המיוחדת שלו. למרות היקפו ושנות העבודה

באמצעות מושגינו רק חלק מהסגולות ומהפירושים הללו. לכל מערכת מושגים מפרשת יש מה שגדמר (1975, 1976), כינה "אופק מושג" בעל תוקף פירושי חלקי וסובייקטיבי. ברוב המקרים בני-האדם אינם מודעים למערכות המושגיות, שבאמצעותן הם מפרשים את עולמם, ואינם מודעים לגבולות המעטפת של האופק המפרש שלהם. כל המערכות המושגיות המפרשות בחברה משותפות במבנן הפנימי, המתאפיין בניגודיות משלימה. כל מערכת מושגית מפרשת כוללת כמה זוגות של מושגים, שמתקיימת ביניהם שלמות של מתח ניגודי. היחידה הבסיסית לבחינת התופעה החברתית פועלת במתח בין שני מושגים, לפחות, כאשר משמעות כל מושג מובנת באמצעות המושג האחר, שנגודו, אך משלימו.

למעשה, כבר במושג עצמו מתקיים מתח ניגודי כזה. בהמשגה מדעית, שבה כל מושג נבחן לפי היותו "מוציא וממצה" (mutually exclusive), הגדרתו קוהרנטית ומלאה, וקיימים גבולות ברורים בינו לבין המושגים האחרים. המשגה חברתית מכילה תמיד מתח ניגודי. כל מושג חברתי מכיל בתוכו ניגודיות פנימית משלימה ובלתי נפרדת. לכן, יחסו למושגים האחרים אינו מוציא וממצה [בילינגס, 1988, 1990].

חיילים רוסים בשבי הגרמנים

כל מערכת מושגית – מפרשת יכולה לשנות את אופקה המושגי (המפרש), ולהרחיבו בהטענת מושגיה במשמעויות מפרשות חדשות, או נוספות, ובהעשרתה במושגים מפרשים נוספים. תהליך כזה קשה ואטי. בפועל, פרשנות כזו תמיד מפגרת אחר השינויים הבסיסיים בסביבה, ואלה מקטינים, לעתים, את תוקפם הפירושי של מושגיה [גדמר, 1975, 1976].

את המקצועות (במובן של "דיסציפלינות", או של "פרופסיות") החברתיים המודרניים – דוגמת משפטים, רפואה, או חינוך – מאפיין בסיסית קיום מערכת מושגית מפרשת מקצועית, מודעת ומנוסחת, הכוללת הירארכיה של מושגים – החל מהנחות-היסוד הפילוסופיות והתיאורטיות של המקצוע ועד לפירושם האופרטיבי.

הרבות, שהושקעו בספרו, מוצאים בו חסרונות לא-מעטים מבחינת גיבושו, לא מעט כפילויות, וגם מה שנראה כאי-בהירות ואישלמות.

הגם שקלאוזביץ הרחיב את עושר הצירים הניגודיים של העקרונות, שבאמצעותם אנו חושבים כיום את חשיבתנו האסטרטגית על המלחמה, מוצאים חוקרים מודרניים של החשיבה האסטרטגית חלק מאבחנותיו על המלחמה כמושנות. קלאוזביץ פעל, חשב, וכתב במלחמות הנפוליאוניות על רקע האירועים המהפכניים, שנבעו מהקמת צבאות לאומיים ומגיוס אומות למלחמה בעקבות המהפכה הצרפתית. הרלוונטיות של כמה מאבחנותיו לתקופתנו לעתים בלתי-מספקת. מושגיו על המלחמה, ככל שהיו חשובים ותקדימיים בשעתם, חייבים התאמה למציאות המלחמה בתקופתנו (אחד המאמצים המקיפים והמעניינים בכיוון הזה היא העבודה של לוטוואק, 1987). לעניות דעתי, תרומתו המונומנטלית של קלאוזביץ אינה בנצחיות המושגים המפרשים, שהוא חידש, אלא באפיסטמולוגיה של החשיבה על המלחמה, שהדגים בעבודתו. הביקורת על קלאוזביץ, מוצדקת ככל שתהא [ראו, לדוגמה, פוסטר, 1990], רק מבליטה את אי-ההבנה, הרווחת עדיין, למרות ההתעסקות המחקרית המחודשת בקלאוזביץ, לגבי המהות האפיסטמולוגית של תרומתו.

על האפיסטמולוגיה של החשיבה הצבאית

החיים בתוך הניגודים הם ממהותו הקיומית של האדם. כל מציאות חברתית מכילה ניגודיות והשלמה, הקשורות זו בזו קשר בל-יינתק, וגורמות שהאדם לעולם לא יוכל לתפוס את מהותו בשלמות וכשלמות. מבחינה זו, המהות החברתית מקבלת ביטוי בוטה ביותר בתופעות המלחמה, שהיא ניגודית במהותה לא רק בהיותה הביטוי הקיצוני ביותר להתנגשות של כוחות חברתיים; היא ניגודית גם בבטאה בצורה הבולטת ביותר את הניגודיות הבלתי נמנעת בכל קיום אנושי. את תופעת המלחמה ניתן לתפוס רק דרך ניגודיה. האונטולוגיה* של המלחמה קובעת גם את האפיסטמולוגיה שלה.

הידע שלנו על האפיסטמולוגיה של החשיבה החברתית מאפשר הצגה מובנית יותר מזו של קלאוזביץ את האפיסטמולוגיה של החשיבה על המלחמה ושל מקום עקרונות המלחמה בחשיבה זו.⁵

ארגון, חברה ועיסוק מטעינים את חבריהם ב"מערכת מושגית מפרשת" (construct system), הכוללת מושגים מפרשים ואת ההקשרים ביניהם, ובאמצעותה אמורים חבריה לפרש את עצמם ואת עולמם. לכל מערכת מושגית כזו תוקף מפרש חלקי בלבד: כיוון שהמושג למושגים החברתיים הם כאמור, ניגודיים, ולכן בעלי אי-סוף סגולות ופירושים. בכל נקודת זמן אנו יכולים לדעת

* אחד משלושת ענפי הפילוסופיה, שעוסק בשאלת מהותם של הדברים, וידוע גם כ"תורת היש" – המערכת.

בעשורים האחרונים במערכות המושגיות המפרשות של המקצועות החברתיים, בתוספת הפירושים למושגיהם המפרשים המסורתיים ובהוספת מושגים מפרשים חדשים. גם עקרונות המלחמה מתאפיינים אפיסטמולוגית במתח ניגודי – משלים בין מושגיהם, המאפשר את פירושים מחדש [לניר, 1992]. תכונה זו מקנה עקרונית אין-סופיות לאפשרויות לפרשם ולהרחיבם. בעקרונות המלחמה יש מאפיינים הכרחיים ליישומם כמערכת מושגית מפרשת בסיסית למקצוע המלחמה. השינויים הבסיסיים בתחום הצבאי אולי מהירים יותר מכל מקצוע אחר, והמחיר שהצבאות משלמים על אי-עדכוןם עלול להיות כבד במיוחד. עם זאת, אף שמבנם הפנימי מכיל את המנגנונים, הנחוצים למניעת סגירותם לפירושים חדשים ולהעשרתם במושגים מפרשים, התרחשות כזו כמעט שלא אירעה לגבי עקרונות המלחמה.

דומני, כי אחת הסיבות העיקריות לכך קשורה בנתק בין החשיבה התיאורטית על המלחמה לבין החשיבה הצבאית על הלחימה.

בחשיבה המודרנית על המלחמה ניתן לאבחן שני מסלולים עם מעט מדי נקודות מפגש והעשרה הדדית. במסלול אחד נמצאת חשיבה מופשטת במידה רבה, שהתורמים העיקריים לה בעשורים האחרונים, היו תיאורטיקנים אזרחיים, שזכו לכינוי, שאינו משולל בסיס – "אסטרטגים של כורסה". הוגים צבאיים כקנת בולדינג, ברנרד ברודי, קלאוס נור, תומאס שלינג, קנת וולן, הארולד לאסוול ואדוארד לוטוואק – אם נזכיר רק את המפורסמים שביניהם – תרמו תרומות מושגיות חשובות להבנתנו את הניגודיות, המאפיינת את המלחמה, את הביטחון הלאומי, את החשיבה האסטרטגית עליהם בעולם הגרעיני ולהבנת המתח הניגודי המשלים בין מלחמה

חיילים גרמניים נסוגים מביילורוסיה בשנת 1944

סטלינגרד סימלה את המלחמה במזרח במלחמת העולם השנייה

אולם, בין מושגיהם הבסיסיים ביותר מתקיים מתח ניגודי משלים, דוגמת המתח הניגודי המשלים הקיים בין "חינוך" ל"הוראה" במערכת המושגית של החינוך, או בין "צדק" ל"סדר" במערכת המושגית של המשפט.

מערכת מושגית מפרשת מקצועית, ככל מערכת מושגית אחרת, יוצרת בהכרח את "האופק המושגי" שלה, ומסתירה את מה שמעבר לאופק הזה. חברי הקבוצה, או החברים למקצוע, נוטים, שלא להבחין בקיומו של אופק למושגיה החברתיים המפרשים, ונוטים להתעלם ממגבלות פירושיהם – גם כאשר נוצר צורך קיומי בפירושים מחדש, או בהעשרתם במושגים מפרשים חדשים, מאחר שבסביבה חלו שינויים בסיסיים, המחייבים גיבוש תפיסה חדשה של המקצוע על מנת שימשיך להיות רלוונטי בסביבתו שהשתנתה.

למערכות מקצועיות בעלות שפה מושגית מפרשת עשירה וניגודיות משלימה יש סיכוי רב יותר להבחין בשינויים במשמעות המשתנית של התוקף המפרש של מושגיהן. לכן, יש להן גם סיכוי לפרוץ אל מחוץ למושגים המפרשים של המקצוע, לעצב פירושים חדשים, ולהעשיר את המערכת המפרשת במושגים חדשים. למרות ביקורת קשה על האטיות בעדכון המושגים המפרשים של חלק מהמקצועות, קשה שלא להתרשם מהשינויים, שחלו

גנרל וו נגוואן גיאפ

אִי־היכולת להפריד בין הפוליטיקה לבין המלחמה, ובין המלחמה לבין הלחימה.

קיימת מסורת ארוכה של דחייה ושל גינוי ההתערבות הפוליטית באסטרטגיה ובמבצעים; אך גם אם נקבל כלשונה את קביעת קלאוזובין, כי המלחמה היא המשכה של הפוליטיקה באמצעים אחרים, נצפה, שהגדרת המטרות הפוליטיות של המלחמה תיקבע לפני התכנון האסטרטגי, ותשמש לו בסיס. משנעשה הדבר, יש להשאיר את מלאכת המלחמה בידי אנשי הצבא. הנחה זו מקובלת כשכל־ישר, המעוגן עמוק בתפיסת עקרונות המלחמה. עקרון המלחמה הראשון עוסק בצורך לקיים יחס הירארכי ברור בין מטרה למשימה.

כך, לדוגמה, בעקרונות המלחמה של צבא ארצות־הברית נאמר על המטרה:

הקרב על דִין בִּין פוֹ הִיָּה שִׂיא בַּמִּלְחָמָה וִיטָנָאם עַל עֲצֵמָאוּתָה מִצְרַפְת

למלחמה קרה. הסימביוזה בין התרומות התיאורטיות הללו לבין החשיבה בצבאות דלה. ניתן לומר, כי החשיבה הצבאית נותרה עדיין, בעיקרה, בתחום הלחימה. סיבה עיקרית לתופעה זו, אם לא החשובה בהן, היא אי־התפתחות עקרונות המלחמה לכדי מערכת מושגית מפרשת מקצועית על כל ממדיה.

בפועל, בתהליכי ההכשרה של הקצינים הבכירים, המפגש העיקרי – ובמקרים רבים, כמעט היחיד – של הקצין עם עקרונות המלחמה בהקשר לחשיבה התיאורטית מתרחש בלימוד קרבות מופת וכישלונות מופת בהיסטוריה הצבאית. אולם, כאמור, ברוב המקרים הצגת הדברים היא כשל אקסיומות, שבהן מתקיים יחס של סיבה – תוצאה בין ההקפדה על יישום העקרונות לבין הצלחה וכישלון במלחמה ובקרבות. את ההצלחה בקרבות המופת מסבירים בדבקות בעקרונות המלחמה, ואילו הכישלון מוסבר כנובע מסטייה מעקרונות המלחמה, או מא־יכולת לפרשם בהקשר הנכון. גם כאשר מכירים המדריכים בניגודיות הבלתי־נמנעת של מציאות המלחמה ושל עקרונות החשיבה על המלחמה, אין הם מודעים למשמעויותיה האפיסטמולוגיות. בעיקר, אין הם מודעים לכך שהחשיבה דרך המשמעות הניגודית של כל אחד ממושגי עקרונות המלחמה ודרך המתח בין זוגות מושגיהם – כמערכת מושגים מפרשת – מאפשרת, עקרונית, פריצה אל מחוץ לסגירות של ה"שלמות", שבה נתונים עקרונות המלחמה, מאפשרת לשנות את המערכת המושגית, ולהעשירה. העוברים זאת צריכים לזכור, כי בכל תקופה נתפסת המערכת המושגית המפרשת בלתי־שלמה ומצויה בתהליך התהוות, עיצוב ופירושים־מחדש.

נתק בין חשיבה אזרחית לחשיבה צבאית

המערכות להדרכה צבאית מכשירות את הקצין לעשות שימוש בעקרונות המלחמה כהנחיות לתכנון ולפעולה. לא קיימת בהדרכה הצבאית – ובבתי־הספר לפיקוד ולמטה בכלל זה – הכרה בצורך, או בידע, לפתח את הכישורים, הנדרשים לתהליך הקונגנטיווי של בחינת הפירושים הקיימים של עקרונות המלחמה ושל שינויים. השימוש בעקרונות המלחמה אינו מעודד את העשרתם, ואינו מעשיר משמעותית את החשיבה הצבאית. בצורתם הנוכחית – תמצית ופישוט – יאה להם יותר התואר "עקרונות לחימה" – ולא "עקרונות מלחמה". דלותם, ביחס למורכבות המודרנית של המלחמה, בוטה.

מחיר הנתק בין החשיבה התיאורטית (האזרחית) על המלחמה לבין החשיבה הצבאית על הלחימה והשלכות הנתק על עקרונות המלחמה מודגמים היטב בתופעה חמורה: האמרה, שטבע בזמנו קלאוזובין – "המלחמה היא המשכה של המדיניות בדרך אחרת" – הפכה לאמרת־כנף נפוצה (ורבים מרבים לצטטה בהזדמנויות שונות). אולם, אין לאמרה זו ביטוי בעקרונות המלחמה, למרות שהמלחמות האחרונות מלמדות שוב ושוב על

אי אפשר לזהות את המטרות האסטרטגיות, האופרטיוויות והטקטיות, ולפתחן עד שהנשיא והקונגרס לא יקבעו את היעד הפוליטי. מרגע שפותחו, יש לנתח את המשימות האסטרטגיות, האופרטיוויות והטקטיות, ולבחון בהתמדה, כדי להבטיח, שאכן ישקפו לא רק את היעד הפוליטי הסופי, אלא גם כל אילוץ פוליטי, הנכפה על השימוש בכוח הצבאי.

הנחה נוחה זו, כי קיים יחס הירארכי בין המטרות המדיניות של המלחמה ובין המשימות הצבאיות, אינה מאוששת בעובדות היסטוריות, ועוד פחות מכך, בלקחים עכשוויים. אלה חושפים מציאות מורכבת של השפעות הדדיות. גורמים פוליטיים וצבאיים משפיעים ומושפעים הדדית במלחמה. במאה העשרים הפוליטיקה משפיעה – לעתים השפעה מכריעה – על הפעולה בדרגים האופרטיוויים ואף בדרגים הטקטיים של המלחמה. התפיסה הפוליטית לא רק קובעת את מטרות המלחמה; היא גורם חשוב, המשפיע על ניהול הלחימה. השפעתה על המלחמה אינה מצטמצמת בתכתיב מגביל ברור אחד. מדובר גם בהנחות פוליטיות חשובות, אך לא מנוסחות, הנוגעות גם לתחומים לא-מוחשיים, אך חשובים, כגון: על מה מוצדק להילחם ועל מה לא? עד כמה קשה מוצדק להילחם? במקביל צריך לקבל את הטענה, כי מטרות פוליטיות במלחמות מושפעות ממבצעים צבאיים.

הימנעות עקרונית המלחמה מהכללת עקרונות-יסוד של המציאות האסטרטגית, דוגמת הפוליטיקה, מדהימה לנוכח המחירים הגבוהים, שהיא גבתה. כמה דוגמאות ממלחמות ישראל ימחישו טענה זו.

ההפתעה במלחמת יום הכיפורים נבעה במידה רבה מהוצאת המדיניות אל מחוץ למערכת המושגים המפורשים של החשיבה הצבאית הישראלית על המלחמה. היעד האסטרטגי הפוליטי של המלחמה נגד את ההיגיון הצבאי "הטהור", שהנחה את הכנות צה"ל למלחמה. מטרת הנשיא סאדאת בחציית התעלה היתה פוליטית, בעיקרה, ולא אסטרטגית-צבאית. נקודת ארכימדס של האסטרטגיה שלו במלחמה היתה לזעזע את הסטטוס קוו, ולשם כך גם הישא אסטרטגי – צבאי חלקי וחולף יכול היה להיחשב כהשגת מטרת מלחמתו. לעומת זאת, החשיבה האסטרטגית בישראל היתה חפה מהכרה בפוליטיקה כמרכיב מכריע במלחמה. לכן, גרסו בישראל, כי אין למבצע צבאי לחציית מכשול-מים, דוגמת תעלת סואץ, ערך – אם המהלך האסטרטגי לא יושלם בתפיסת הרכסים, השולטים על מכשול-המים ועל המצרים, העוברים דרכם – מצר מיתלה ומצר גידי. גם ההכרעה האסטרטגית של המטכ"ל הישראלי בדילמה בין חיסול כל דריסת-רגל של הצבא המצרי בגדה המזרחית של תעלת סואץ לבין חדירה דרכו ויצירת איום אסטרטגי על הבירה קאהיר (הנראית מנקודת-מבט צבאית כהכרעה מבריקה וכייושם "נכון" של עקרונות המלחמה, שאכן הצליח), לא הביאה את ההכרעה המצופה לפי היגיון החשיבה, הנסמכת על עקרונות המלחמה. שכן לנוכחות

של ארמיה 2 בגדה המזרחית (למרות היותה מנותקת, ולמרות שאיבדה את תפקידה וערכה האסטרטגי ככוח, היכול להשפיע על ההכרעה הצבאית במלחמה) היתה חשיבות מכרעת לשאלה מי, אכן, ניצח במלחמה זו בשקלול כולל.

גם לקחי המבוכה בחשיבה הצבאית בצה"ל לנוכח המעורבות של השיקולים הפוליטיים ושל הדרגים המדיניים במלחמת לבנון (אף ברמות הטקטיות) לא נלמדו.

בתפיסה הנוכחית של ההתייחסות לעקרונות המלחמה העקרונית חוסמים וחוסמים בפני החשיבה הצבאית על הפוליטיקה כמושג לגיטימי במערכת המושגית המפרשת של החשיבה האסטרטגית על המלחמה. במציאות המודרנית של המלחמות מוצדק לכלול "פוליטיקה" ברשימת עקרונות המלחמה לא פחות משיש הצדקה לכלול בה "מינהלה". במקום להתעלם מההתערבות הפוליטית, או לגנותה, יש לתת לגיטימציה ללימוד המכניזם של התערבות זו, ולהתכונן בבלתי-ימנע.

הערות

1. הנתונים בטבלה מתבססים על פֶּלוֹל (1962) וְאֶלְגֶר (1982) ועל מחקר, שלא פורסם, של בני עמידרור מפר"ם. מאחר שקיימות מהדורות שונות של עקרונות המלחמה, ואין אחידות מלאה ברשימות של המהדורות השונות, יש לראות ברשימה זו רשימה מייצגת ולא רשימה מדויקת.
2. דומני, שבצבא האמריקני השתרשה החשיבה לפי עקרונות המלחמה במובן "המדעי" יותר משהיא מתקיימת בצבא הבריטי, ממנו שאב הצבא האמריקני את עקרונות המלחמה. גם מסורת החשיבה הסובייטית, באמצעות עקרונות המלחמה, מורכבת ועשירה יותר מרשימת עקרונות המלחמה שלהם.
3. אִי־הבנת תוקפה המחייב של ניגודיות משלימה זו עשוי לגרום בלבול. ספרו של לוטוואק (1987) הוא אולי הנסיון השיטתי ביותר מאז קלאוזביץ לא רק להרחיב את מספר הצירים של החשיבה האסטרטגית של עקרונות המלחמה (על מנת להתאימם למורכבות המלחמה המודרנית), אלא גם לחדש את הגישה האפיסטמולוגית של קלאוזביץ בחשיבה האסטרטגית. אך הכרתו של לוטוואק את הניגודיות והפרדוקסליות שבמציאות המלחמה ובחשיבה עליה, הולכה אותו למסקנה המוטעית, כי הבנת הדברים לא מתרחשת דרך הגדרות שמעצם חתירתן לתפיסת הדברים במונחים ממצים ומוציאים, נוגדות את מהות התופעות של המלחמה. הגישה שהוא מציע היא, אִי־פה, לתת לדברים לעלות בצורה טבעית מהחשיבה וההתלבטות בתופעות במקום ליחס להם משמעויות אִי־רירות. אך דומני כי בכך נכשל באי קיומה של חשיבה ניגודית במרחב ההתלבטות ודרכה.

מקורות

- יושפט הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, מערכות, 1990.
צבי לניר, "מרכיב האיכות במרוץ העצמה הישראלי-ערבי בשנות ה-80", **מערכות** 286, פברואר 1983, עמ' 26-33.
צבי לניר, "על הערך הפדאגוגי של עקרונות המלחמה", **המכון לחקר החשיבה האסטרטגית ויישומה**, 1992 [בהכנה].
סון טסו, **חכמת המלחמה** [תורגם על ידי אפרים ברידא] מערכות, 1990.
Alger, I.J., **The Quest for Victory — The History of the Principles of War**. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1982.
Aron, R., **Clausewitz** London: Routledge & Kegan Paul, 1983.
Billings, M., "Social Representation, Objectification and Anchoring: A Theoretical Analysis", **Social Behavior** 3 (1988), pp. 1-16.
Brodie, B., **Strategy in the Missile Age**. Princeton University Press, Princeton, 1965.
von Bullow, A.H., **The Spirit of the Modern System of War** London, 1806.
von Clausewitz, C., **On War** (editdte and translated by M. Howard Paret. New Jersey: Princeton, 1976.
Gat, A., **The Origins of Military Thought** Oxford: Clarendon Press, 1989.
Jomini, A.H., **The Art of War**, Philadelphia, 1962.
Fallwell, M. L., "The Principles of War and The Solution of Military Problems", **Military Review**, May 1955, 49-62
Foster, G.D., "A Conceptual Foundation for a Theory of Strategy", **The Washington Quarterly**, Winter, 1990, 43-59.
Fuller, J.C.P., **The Foundations of the Science of War**, London: Hutchison & Company, 1926.
Fuller, J.C.P., **Memoirs of an Unconventional Soldier**, London: Nicholson & Waston, 1936.
Lanchester, F.W., **Aircraft in Warfare — The Dawn of Forth Arm**, London: Constable & Co., 1916.
Luttwak, E.N., **Strategy: The Logic of War and Peace**, Cambridge, Mass: Belknap/Harvard University Press, 1987.
van Creveld, M., "The Eternal Clausewitz" in M. Handel (ed.), **Clausewitz and Modern Strategy**.

ביקורת אחרת (בגישתה) על העיקרון הזה אצל לוטוואק מעלה פוסט (1990), ע' 46: הוא טוען, כי לא ניתן לקיים תצפית כלשהיא, ללא הגדרה של מה הוא נושא התצפית, וכי הגדרות הן הכרחיות על מנת להבטיח כי הצופים אכן צופים באותה תופעה.

4. הגם שבמושגי המאה ה-20 (המושפעים ממציאות המחקר בתחום הפסיקה התת-אטומית), ההכרה בחשיבות ההמשגה התאורתית כמועילה להבנת התופעות, אין בה חדש והיא נתפסת כלגיטימית ומועילה. זו היא גישה שלא היתה מקובלת במושגי החשיבה המדעית והפופולרית של זמנו, שבה המגמה הרווחת היתה לגלות את חוקיות הטבע באמצעות מרכיביו הנראים ולקרוא להם בשמותיהם, והתאוריה נועדה לתאר את המציאות כפי שהיא ולא פיקציות תאורתיות של מודלים טהורים. על רקע זה יש להבין את הישגו זה של קלאוזביץ.

5. ב"On War, 1, 3, 'On Military Genius' קלאוזביץ מונה את התכונות שהגנרלים חייבים להיות נכונים בהם, ומציין "אופי" ו"רוח" כתכונות חשובות יותר מהכישורים הקוגניטיביים. הוא תופס את המלחמה כשייכת, בעיקרה, יותר לתחום הפעילות מאשר לתחום החשיבה. כישורים הקוגניטיביים הנדרשים הם של למידה מההתנסות והחשיבה היישומית. אם כוונתו היתה להדגיש כי יכולות קוגניטיביות אלה הן שונות מיכולת החשיבה התיאורטית ההכרחית להצטיינות במדע, הרי ניתן להסכים עם קביעתו. אולם ההנחה כי היכולת ללמוד מהנסיון והחשיבה היישומית, אינה דורשת יכולות קוגניטיביות גבוהות, היא הנחה שחקר החשיבה אינו מאושש אותה. הכשרים הנדרשים ללימוד מהנסיון ולחשיבה היישומית הם שונים מאלו של החשיבה התיאורטית, אך לא פחות קשים להרכשה. מדענים שהגיעו להישגים מרשימים בתחום פיתוח תיאוריות, מגלים לעיתים דלות מדהימה, ביכולתה ראייה של הספציפי והיישומי שמעבר לתיאורטי-כללי. ביקורת שיטתית של הנחותיו הקוגניטיביות של קלאוזביץ, לאור ממצאי המחקר הקוגניטיבי, היא מחוץ לתחום ענייננו במאמר הזה.

6. הגישה האפיסטמולוגית לעקרונות המלחמה, כפי שהוצגה במאמר הזה, מחייבת לנקוט כלפיהם יחס מעגלי בין החשיבה להנחיית הפעולה ובין החשיבה שמיועדת להעשרה ולשינוי הפירושים הניתנים לעקרונות אלה. פיתוח נקודה זו, כמו נקודות אחרות המחייבות הבהרה, נעשה במאמר נפרד, "על הערך הפדאגוגי של עקרונות המלחמה" (בהכנה, לניר, 1992) העוסק במשמעויות היישומיות של הרעיונות, שהועלו במאמר הזה.